

FILOZOFIA NA NOVÝCH CESTÁCH

EMERICH CORETH - PETER EHLEN - GERD HAEFFNER - FRIEDO RICKEN: *Philosophie des 20. Jahrhunderts (Filozofia 20. storočia)*. Grundkurs Philosophie 10, Stuttgart, Berlin, Köln am Mein., W. Kohlhammer 1986, 332 s.

Kniha, aj keď vyšla už pred desaťročím, podáva inštruktívny prehľad hlavných filozofických prúdov 20. storočia od fenomenológie a existencializmu cez antropológiu, heuristikú, kresťanskú filozofiu a novoscholastiku. Nevyníma ani neorealizmus, filozofiu vývoja a novoscholastiku. Dôraz kladie najmä na zásah modernej logiky do fyzikálneho a prírodovedeckého myslenia v logickom pozitivizme a v analytickej filozofii. Okrem stručných faktografických údajov o jednotlivých autoroch a uvedenia ich hlavných diel sleduje aj historickú nadväznosť jednotlivých filozofických prúdov a ich spätosť. Tento vývoj je reakciou na dominantné filozofie predchádzajúceho storočia, najmä Hegelov idealizmus a pozitivisticky orientovaný materializmus. Filozofia 20. storočia venuje väčšiu pozornosť úlohe mysliaceho subjektu v poznávanom procese, najmä aktivitám jeho vedomia. Vývoj filozofie bol silne ovplyvnený vstupom modernej logiky do vedeckého myslenia a ideou univerzálnej vedy, ktorá sa snaží pohliť aj filozofiu. Nové podnety dostala filozofia aj od úsilia kresťanských filozofov upraviť tradičné scholastické a tomistické postoje tak, aby zodpovedali požiadavkám doby, čo prispelo najmä k rozvoju hermeneutiky a novotomizmu.

Úsilie o koordináciu filozoficko-vedeckých pojmových štruktúr s praktickými otázkami aj mimofyzikálnych vied viedlo v rámci filozofie jazyka, resp. analytickej filozofie k analýze úlohy jazyka pri formulácii a komunikácii vedeckých poznatkov. Spleť filozofických problémov viedla k zdôrazňovaniu ontológie. Striktne faktografický prístup logického pozitivizmu sa postupne odbúrava, slovo samo o sebe stráca svoj význam, ktorý dostáva až vo vete, ba dokonca až v teóriách, v ktorých sú vety zostavené. Zdôrazňovanie postavenia teórie vo vede a vo filozofii je motivované aj vývojom modernej fyziky, ktorej teórie sa priechia názorným každodenným predstavám a zmocňujú sa skutočnosti pomocou abstraktných formalizmov a modelov. S tým spojenými problémami sa však uvedená práca nezaobera, nakoľko ani vedecky nie je táto problematika uzavretá.

Štúdiá začína fenomenológiou Edmunda Husserla s jej fenomenologickou, eidetickou a transcendentálnou redukciami a rozborom hlavného diela Martina Heideggera *Sein und Zeit* (1927). Na ne nadväzuje Max Scheler, ktorý prechádza od fenomenológie k filozofickej antropológii. Existencialistickú filozofiu (Gabriele Marcel, Karl Jaspers, Jean-Paul Sartre) spája s filozofiou dialógu (Martin Buber, Albert Camus, Emmanuel Lévinas). Claude Lévi-Strauss a Michel Foucault zastupujú neperspektívny štrukturalizmus a Rudolf Bultmann s Paulom Ricoeurom hermeneutiku. Novotomizmus je zastúpený Etienneom Gilsonom, Jacquesom Maritainom, Erichom Przywarom a Josephom Mareschalom. Z evanjelických filozofov spomínajú autori Karla Bartha, Rudolfa Bultmanna a Paula Tillicha. K fyzikálne orientovaným neorealizmom začleňujú Nicolaia Hartmanna a Alfreda Northa Whiteheada. Filozofickému prínosu marxistu V. I. Lenina venujú iba krátku poznámku k jeho *Materializmu a empiriokriticizmu*. Podrobnejšie rozvádzajú filozofiu Ernsta Blocha ovplyvneného chilianizmom výcho-

doeurópskeho židovstva. Na východziu otázku života: „Kedy vlastne som?“ Bloch odpovedá: „Som, ale sám seba nemám. Preto ešte len budem“. V jeho ontológii ne-bytia je aj hmota iba možnosťou, ktorá sa prejavuje v duchovnom a v budúcnosti sa zavŕši bohom. Theodor W. Adorno bol zakladateľom marxisticky orientovanej Frankfurtskej školy (1922). Jeho filozofia bola ovplyvnená hrôzami fašizmu. Základom medziľudských vzťahov je podľa neho moc. Odmietajúce myslenie a východisko vidí v umeleckej tvorbe.

Pomerne rozsiahla časť knihy sa venuje témam, ktoré do filozofie prírodovedeckých problémov vniesla logika v modernom chápaní, ako ju rozpracoval Gottlob Frege a ďalej rozvíjali najmä Bertrand Russell, Ludwig Wittgenstein a Rudolf Carnap. Russell ako reakciu na Kantovu a Hegelovu filozofiu napísali spolu s Whiteheadom klasické dielo *Principia Mathematica* (1910-1913), v ktorom sa usilovali o redukciu matematiky na logiku a položili základy modernému chápaniu vedy. Na Russellovu filozofiu mal veľký vplyv aj Georg Edward Moore, ktorý bojoval proti Hegelovmu idealizmu zdôrazňovaním filozofie zdravého rozumu. Husserlov žiak Ludwig Wittgenstein sa stal svetoznámym svojím dielom *Tractatus logico-philosophicus* (1922), inšpirujúcim vo Viedni logický pozitivizmus Viedenského krúžku, ktorého najvýznamnejším stúpencom bol Rudolf Carnap. Carnap pripúšťal iba také vedecké teórie, ktoré boli faktami verifikované. Proti Carnapovi vypracoval Karl Popper kritický realizmus, ktorý odmietol verifikáciu ako kritérium pravdivosti vedeckej teórie a vyhlásil princíp falzifikácie, podľa ktorého pripúšťa ako vedeckú každú teóriu, ktorá nie je falzifikovaná, t. j. vyvrátená aspoň jediným experimentom.

Wittgenstein sa vo svojom posmrtno vydanom diele *Philosophische Untersuchungen* odvracia od logického pozitivizmu a hlási sa k filozofii jazyka. Túto filozofiu rozvíjali pod názvom analytická filozofia najmä v Oxforde Gilbert Ryle, John Langshaw Austin, Peter Frederick Strawson, zaoberajúci sa aj filozofiou ducha a metafyzikou, ktorú logickí pozitivisti zásadne odmietali. K najvýznamnejším stúpencom analytickej filozofie patrí Willard van Orman Quine na Harvardskej univerzite, ktorý vyšiel z Carnapovho logického pozitivizmu, ale venoval zvýšenú pozornosť ontológii. Proti empirizmu zdôrazňoval holizmus, filozofiu celku, v ktorej teória určuje význam pozorovaných faktov. Quine rozlišuje niekoľko ontológií: ontológiu vecí, ontológiu fenoménov, ontológiu platónsku. Napríklad v ontológii fenomenalistickej je fyzika chápaná ako mýtus rovnocenný viere v olympských bohov.

V závere autori zhrňujú hlavné tézy analytickej filozofie: jazyk je prostriedok, pomocou ktorého sa môžeme dorozumievať o skutočnosti; filozofia sa uskutočňuje pomocou jazyka; analytická filozofia skúma medzi použiteľnosti jazyka vo vede a vo filozofii; východiskom každého filozofovania musí byť jazyk; každý jazyk predpokladá určitú ontológiu, a to aspoň implicitne; veda je jedným zo životných postupov, pričom sa nekladie dôraz na kauzálne myslenie.

Recenzovaná kniha je dielom štyroch autorov, ale pôsobí dojmom jednoliateho celku. Obsahovo je vyvážená, zrozumiteľná, nepúšťa sa do detailných nuansí ani do metafyzických kontroverzií. Niektoré kapitoly, najmä tie o fenomenalizme sú až pristrúčne zhustené, zato logický pozitivizmus rozvádza podrobnejšie. Kniha sa celkove sústreďuje na filozofiu vedy ako prevládajúci trend filozofie 20. storočia. Pritom vyvážene sleduje postupný odklon od fyzikalistických tendencií logického pozitivizmu k potrebe ontológie a metafyziky vo filozofii. Poukazuje na to, že ďalší vývoj filozofie vedy zdôrazní funkciu úlohy prirodzeného jazyka pri vytváraní nových logických konštrukcií, ktoré vnášajú systematicku do praktického myslenia. Možno v tom vidieť nádejný štart do filozofie ďalšieho storočia či tisícročia.

Imrich Staríček